

УДК 371.321:801.8

Кучерук Оксана Анатоліївна, кандидат педагогічних наук, докторант, Національний педагогічний університет ім. М. П. Драгоманова

ТЕХНОЛОГІЇ ЗАСТОСУВАННЯ МЕТОДІВ У НАВЧАННІ МОВИ: РОЗВИТОК ЧИТАЦЬКИХ ІНТЕРЕСІВ

Анотація

У статті розглядається проблема вироблення читацьких інтересів учнів у процесі шкільного навчання української мови. Наведено протиріччя, які зумовлюють актуальність вирішення порушеної проблеми. Обґрунтовано важливість цілісного, двопівкульного підходу до розвитку читацьких інтересів мовної особистості, що передбачає комплексний вплив на взаємопов'язані психічні процеси учня за допомогою мистецтва слова. Визначено лінгводидактичні умови формування читацьких інтересів. Окреслено розвивальні можливості технологій застосування методів, орієнтованих на збагачення читацького досвіду учнів у рамках рідномовної освіти.

Ключові слова: читацький інтерес, методи навчання, технології навчання, мовна освіта, мовна особистість.

Формування нового образу мовної освіти тісно пов'язане з проблемою розвитку читацьких інтересів школярів, що має міжпредметний характер.

Окремі аспекти порушеної проблеми відображені в наукових працях М. Бахтіна, М. Вашуленка, Л. Виготського, Н. Волошиної, Т. Донченко, О. Ісаєвої, В. Острогорського, Є. Пасічника, М. Рибникової, О. Савченко, Н. Скрипченко, Б. Степанишина, В. Сухомлинського, К. Ушинського, Г. Шелехової та ін. У роботах цих авторів читання розглядається як засіб активізації пізнання учнів, обґрунтовуються основні вимоги до читання як одного з видів мовленнєвої діяльності, визначається роль виразного читання, позакласного читання в розвитку інтересу до книги, читацької самостійності, розкриваються особливості сприймання прочитаного тексту, шляхи виховання юних читачів і т. ін.

Разом із тим аналіз фахової літератури, спостереження за практикою навчання філологічних дисциплін свідчать, що проблема розвитку читацьких інтересів учнів у сучасних умовах інформаційного суспільства, з одного боку, недостатньо відображена в наукових працях (відсутня достатня кількість відповідних навчально-методичних рекомендацій), а з іншого – є особливо актуальною нині, коли бурхливо розвиваються телекомунікаційні та комп'ютерні технології. Окрім сказаного, важливість вирішення

цієї проблеми зумовлена протиріччями між:

- вимогами інформаційного суспільства до інтелектуального та культурного розвитку учнів і зниженням у підростаючого покоління інтересу до книги – джерела знань і духовності;

- потребами шкільної освіти в комплексному (літературно-мовному) розвитку читацьких інтересів учнів на заняттях з мови та літератури і недостатнім урахуванням цих міжпредметних вимог у рамках рідномовної освіти;

- суспільною потребою у вихованні активних читачів і недостатньою увагою до цього запиту в методично-технологічній системі розвитку такого виду мовленнєвої діяльності, як читання, на заняттях з мови.

У методичній системі формування в учнів читацьких інтересів окреме місце відводиться аспектним урокам української мови та урокам розвитку зв'язного мовлення. Щоправда, учителі не завжди усвідомлюють їх потенційні можливості в цьому плані, більше зосереджуються на таких якостях читання, як правильність, виразність, а, власне, вироблення читацьких інтересів, якщо і здійснюється, то не продумано, стихійно й не цілеспрямовано.

Мета статті – поставити проблему вироблення в учнів читацьких інтересів та запропонувати ефективні шляхи й технології їх розвитку в процесі шкільного навчання української мови. Основні завдання: визначити лінгводидактичні умови формування в учнів читацьких інтересів; окреслити розвивальні можливості технологій застосування методів, орієнтованих на збагачення читацького досвіду учнів у рамках рідномовної освіти.

Читацький інтерес – форма вияву пізнавальної потреби, що спрямовує особистість на усвідомлення цілей читання (як одного з видів мовленнєвої діяльності), а це, у свою чергу, сприяє ознайомленню з новими для учня художніми чи науковими книгами, спонукає до свідомої діяльності з книжковою продукцією. З огляду на сказане, читацький інтерес – важливий чинник формування духовно багатой мовної особистості.

Інтерес до читання, з одного боку, є складним психічним утворенням, що характеризується ситуативною чи стійкою мотивацією, скерованістю уваги, емоційно-пізнавальною активністю, а з іншого – формою вияву задоволення читацькою діяльністю.

Логічно серед показників читацьких інтересів у школярів можна виділити наявність внутрішніх мотивів, які спонукають учня до читання літератури, потреб і здібностей читати книжки за власними уподобаннями, уважне й зацікавлене ставлення до книжкової продукції, знання крилатих висловів, широкий читацький кругозір.

Потрібно зазначити, що більшість дослідників трактують загальне поняття

«інтерес» як основну умову розвитку людини, складний комплекс психічних процесів (емоційних та інтелектуальних), які спонукають її до свідомої діяльності. Ураховуючи це, у виробленні читацьких інтересів на заняттях з мови потрібно спиратися на модель особистісно орієнтованих технологій, спрямованих на розвиток не лише логічного мислення (лівої півкулі головного мозку), а й образного (правої півкулі головного мозку), власне, такий двопівкульний підхід до навчання української мови використовується в практиці роботи словесників нечасто, відтак учні не читають книжок (особливо класичну літературу), не можуть повною мірою адекватно сприйняти підтекстову інформацію художніх фрагментів, це, у свою чергу, є однією з причин того, що багато школярів виявляють пізнавальну інертність, байдужість, мають недостатній рівень мовленнєвого розвитку, відчують труднощі у висловленні власної думки, у творчому вживанні мовних засобів залежно від типу, стилю мовлення.

Цілісний підхід до розвитку читацьких інтересів передбачає комплексний вплив на взаємопов'язані психічні процеси учня (мислення, мовлення, сприймання, пам'ять, увагу, уявлення) за допомогою мистецтва слова. Такий шлях потребує опори на зв'язок свідомого та інтуїтивного в навчанні, викликає бажання пізнати нову інформацію, активізує мовленнєво-мислительну діяльність, розвиває чуття мови, стилю, що так необхідно для становлення мовної особистості.

Велика роль в організації розвитку читацьких інтересів у підростаючого покоління відводиться професіоналізму, методично-технологічній майстерності вчителя-словесника. Його завдання – зробити читання улюбленим заняттям учнів. Для розв'язання цього завдання потрібно спиратися на такі положення:

- успіх у формуванні інтересу до читання значною мірою залежить від реалізації мовно-літературних зв'язків на аспектних уроках мови та від міжпредметної інтеграції на заняттях з розвитку зв'язного мовлення;

- існує пряма залежність між начитаністю учня і рівнем його інтелектуального та духовного розвитку; задоволення читацької цікавості викликає нові інтереси до читання книжок відповідно веде до розширення кола пізнавальних, емоційних потреб та більш високого рівня навчально-предметної діяльності;

- шлях до формування стійкого, ініціативного інтересу до читання лежить через пробудження епізодичного, ситуативного інтересу до книжки в процесі навчання мови;

- без розуміння змісту тексту не може бути інтересу до читання (сприймання тексту з формально-граматичного погляду веде за собою однобічний розвиток мовленнєво-мислительної діяльності), відповідно в роботі з текстом важливо застосовувати дидактичну стратегію «від змісту – до форми», що ґрунтується на прийнятому в сучасному мовознавстві положенні про «примат мовного змісту над

формою» [2, с. 41]; при цьому тематика текстового дидактичного матеріалу має викликати зацікавленість у школярів;

- дидактичний матеріал для аспектних уроків мови та уроків з розвитку мовлення має утверджувати загальнолюдські і національні цінності, відображати історико-культурний досвід рідного народу та людства в цілому, носити розвивальний характер, що сприяє активізації мовленнєво-мислительної діяльності учнів;

- з'ясування рівня читацьких інтересів передусім визначається їх тематично-змістовим характером і значущістю для учнів; характер читацьких інтересів впливає на розвиток цілеспрямованої читацької активності учнів, пізнання навколишнього світу, сприяє збагаченню не лише активного і пасивного словника учнів, а й життєвого досвіду.

Аналіз шкільної практики свідчить про те, що реалізація зовнішніх і внутрішніх резервів розвитку читацьких інтересів учнів забезпечується такими лінгводидактичними умовами:

- поетапне формування інтересу до книжки з урахуванням принципів доступності, наступності і послідовності в процесі навчання мови;

- використання в шкільному курсі мови художніх літературних джерел як дієвого засобу підвищення інтересу до книжки;

- застосування в рамках шкільної мовної освіти різних видів навчально-пізнавальної діяльності, спрямованих на вироблення читацьких інтересів учнів;

- створення емоційного підтексту уроків шляхом використання поряд із художніми текстами інших видів мистецтв, цікавих матеріалів (коротких довідок) про їхніх авторів;

- використання шкільним мовником елементів випереджувального навчання, пов'язаного з формуванням як ситуативного, так і стійкого інтересу до читання;

- поєднання системно-описового, функціонально-стилістичного, комунікативно-діяльнісного підходів до аналізу дидактичного тексту в навчанні української мови;

- застосування різних педагогічних технологій (ігрового, інтегрованого, кооперованого, проектного, інформаційно-комп'ютерного навчання та ін.) на основі координації традиційних та інноваційних методів навчання з метою зацікавити учнів до читання;

- заохочення дітей шляхом визнання й озвучення вчителем їхніх успіхів у читанні, роботі з книжкою.

Потрібно особливо підкреслити, що ефективність вироблення читацьких інтересів зумовлюється комплексним підходом до створення зазначених умов.

Урахування вищеназаних положень та умов ставить перед шкільним мовником

серйозні вимоги до організації навчального процесу:

- індивідуальний підхід до формування читацьких інтересів учнів, з'ясування ставлення дітей до книжки, вивчення особливостей їхніх читацьких художніх та наукових потреб (широти читацького кругозору);
- володіння вчителем технікою виразного читання та вироблення в учнів навичок виразного читання;
- добір високохудожніх текстів як джерела пізнавальної інформації та естетичної насолоди для аналітичної роботи на уроці мови;
- розроблення принципів і критеріїв відбору книжок для читання в різних класах;
- складання для дітей кожного класу списків рекомендованої літератури з тих проблем, які обговорюються на уроках мови;
- розроблення внутрішньопредметних технологій, спрямованих на вироблення інтересу до книжки в рамках рідномовної освіти;
- запровадження системного підходу до організації роботи над розвитком читацьких інтересів учнів на уроках мови;
- урахування на заняттях з мови різновидів та рівнів сприймання школярами тексту;
- формування в дітей особистісного ставлення до прочитаного;
- забезпечення контролю за читацькою діяльністю учнів.

Як уже зазначено, успіх у формуванні зацікавленості до читання певною мірою визначається використанням сукупності навчальних технологій. Для їх проектування велике теоретико-практичне значення має педагогічний досвід В. Сухомлинського. Педагог-гуманіст довів, що характер навчання учнів залежить від рівня їхньої начитаності. Учений-практик образно пояснював: «Читання – це віконце, через яке діти бачать і пізнають світ і самих себе. Воно відкривається перед дитиною лише тоді, коли поряд з читанням, одночасно з ним і навіть раніше, ніж вперше розкрита книжка, починається копітка робота над словом, яка повинна охоплювати всі сфери активної діяльності, духовного життя дітей – працю, гру, спілкування з природою, музику, творчість» [6, с. 194]. По суті, йдеться про технологію інтегрованого навчання, хоч педагог і не називав цього терміну, широко вживаного в наш час.

Система роботи з книжкою в Павлівській школі включала вивчення читацьких інтересів учнів (за допомогою спостереження, бесід, аналізу читацьких формулярів, читацьких автобіографій) з подальшим їх розвитком шляхом використання таких форм і методів: організація свята книжки і рідного слова, літературних виставок, створення Кімнати казки; читання вголос як спосіб прилучення учнів до книжки, перегляд і коментування ілюстрацій до книжки, художня розповідь, складання учнями відгуків,

анотацій на прочитані книжки та ін. В. Сухомлинський радив пробуджувати в учнів інтерес до читання наукової літератури шляхом вкраплення в навчальних процес позaprogramної інформації [5, с. 473].

Нині життя вимагає не лише пошуку окремих методів для посилення в учнів інтересу до читання, а й інтенсивного розроблення та впровадження відповідних ефективних технологій.

Виникає питання, особливо в педагога-практика: які технології можна використовувати для розвитку в школярів читацьких інтересів на заняттях з мови? Щоб дати відповідь на це запитання, потрібно з'ясувати суть поняття «педагогічна технологія» і як воно співвідноситься з «технологією навчання» української мови як окремого предмету.

Більшість учених визначають *педагогічну технологію* як цілісну педагогічну систему, складовими якої є цілі, зміст, методи і засоби, послідовність дій суб'єктів і об'єктів навчально-виховного процесу. Це поняття за своїм значенням ширше, ніж «технології навчання». С. Бондар переконує: «технологія навчання – поняття близьке, але не тотожне педагогічним технологіям, оскільки воно відображає шлях освоєння конкретного навчального матеріалу в межах визначеного предмета» [4, с. 24]. Іншими словами, окрема педагогічна технологія (наприклад, дослідницького, інтегрованого, проектного, модульного, інформаційно-комп'ютерного навчання) у межах шкільного курсу української мови реалізується в частковій технології навчання – прикладній методиці, що може мати як широкий предметнометодичний характер (скажімо, технологія розвитку зв'язного мовлення учнів з використанням засобів мистецтва, технологія інтенсивного навчання правописної грамотності), так і локальний (стосується специфіки певної теми чи окремого виду діяльності на занятті).

У своїх міркуваннях ми виходимо з того, що технологія навчання (основне питання її – *як досягти запланованого навчального результату*) – це послідовна реалізація на практиці заздалегідь спроектованого навчального процесу, керована система форм, методів і засобів досягнення наперед визначених цілей, з подальшим діагностуванням навчально-виховних результатів. Отже, під технологією навчання слід розуміти комплекс форм, основних, допоміжних методів і засобів, пов'язаних з підготовкою, організацією та проведенням навчального процесу (з подальшим діагностуванням і корекцією), що забезпечують досягнення запланованого результату.

Наведемо приклади окремих локальних технологій, спрямованих на вироблення в учнів читацьких інтересів у процесі вивчення мови і розвитку зв'язного мовлення. Цілі навчально-пізнавальної діяльності до наведених технологій формулюються через результати навчання, виражені в таких діях учнів, які вчитель може розпізнати й належно оцінити. У визначенні цілей використано метод рівневої класифікації

психолога Б. Блума. В основі його таксономії лежить 6 критеріїв: знання, розуміння, застосування, аналіз, синтез, оцінювання.

Технологія «Символіка числівників» (7 клас)

Цілі навчально-пізнавальної діяльності:

- учень *знає* відомості про числівник як самостійну частину мови;
- учень *розуміє* символічне значення окремих кількісних числівників у художньому тексті;
- учень *застосовує* набуті знання про числівники та їх символічне значення в нових навчальних ситуаціях;
- учень *аналізує* виражально-образну роль числівників у текстах українських письменників, *виявляє* взаємозв'язок між словом і образом, *виражає* читацьку зацікавленість, *бачить* помилки, прорахунки в логіці міркувань;
- учень бере участь у *складанні* невеликого творчого звіту на основі результатів проведеного дослідження;
- учень *оцінює* значущість результатів дослідження магії чисел для виконання поставленого завдання.

Інструкція

1. Дайте визначення числівнику як частині мови.
2. Проведіть групове дослідження символіки числівників на основі прочитаних творів української літератури (у роботі бажано використати книгу В. Войтовича «Українська міфологія»).
3. Підготуйте груповий звіт про дослідження в усній (письмовій) формі: розкажіть про те, які асоціації викликають окремі кількісні числівники, що вони символізують у творчості письменників.

Ця технологія має дослідницький характер. Виконання її інструкції спонукатиме учнів замислитися над символічним значенням таких числівників, як нуль, один, два, три, чотири, п'ять, сім, дев'ять, десять, одинадцять, дванадцять, тринадцять, сорок тощо. Водночас технологія дасть змогу прилучити учнів до читання української книжки.

Технологія «Книга вчить, як на світі жить» (8 клас)

Цілі навчально-пізнавальної діяльності:

- учень *знає* поняття «крилаті слова (вислови)», «афоризми», «прислів'я», «підтекст»; тематичні приклади крилатих висловів (серед них і крилаті слова українських письменників про книгу);
- учень *розуміє* структурно-змістові особливості твору-роздуму;
- учень *застосовує* набуті тематичні знання, уміння виразно читати в нових навчальних ситуаціях;

– учень *аналізує* художній текст із погляду єдності змісту і форми, *виявляє* читацький інтерес, *бачить* помилки, прорахунки в логіці міркувань щодо узагальненої думки крилатих висловів;

– учень *складає* твір-роздум на задану тему;

– учень *оцінює* відповідність міркувань, висновків темі і основній думці твору.

Інструкція

1. Пригадайте, що таке прислів'я, крилаті слова.

2. Поясніть, як ви розумієте підтекст прислів'я «*Книга вчить, як на світі жити*».

3. Наведіть приклади висловлювань видатних людей (афоризмів) про книгу (використайте збірник крилатих висловів в українській літературній мові А. Коваль, Е Коптілова).

4. Розкрийте узагальнене значення наведених вами крилатих висловів.

5. Виразно прочитайте афористичний вислів І. Франка.

Книги – морська глибина:

Хто в них пірне аж до дна,

Той, хоч і труду мав досить,

Дивнії перли виносить (І. Франко).

6. Зробіть аналіз поданої строфи з погляду єдності змісту і форми.

7. Розкажіть про роль книжки у своєму житті.

8. Назвіть типологічні особливості твору-роздуму.

9. Напишіть твір-роздум за прислів'ям «*Книга вчить, як на світі жити*» використовуючи крилаті вислови.

Технологія «*Книга вчить, як на світі жити*» може бути застосована на уроці розвитку зв'язного мовлення під час написання твору-роздуму, наприклад, на морально-етичну тему. Відшукування, виразне читання й тлумачення крилатих висловів утворює традицію читання, розвиває чуття мови, збагачує мовленнєво-мислительну діяльність восьмикласників, формує навички самостійного спілкування з книгою за усвідомленим вибором, сприяє виробленню активної життєвої позиції.

Технологія «Письменники рідного краю» (9 клас)

Цілі навчально-пізнавальної діяльності:

– учень *знає* поняття «стилі мовлення», окремі відомості про письменників-земляків;

– учень *розуміє* особливості художнього і публіцистичного стилів мовлення;

– учень *застосовує* набуті знання про стилі мовлення, інформацію про письменників рідного краю в нових навчальних ситуаціях;

– учень *аналізує* тексти письменників рідного краю, *виявляє* читацький інтерес, *бачить* помилки, прорахунки в логіці міркувань щодо поставленого завдання;

– учень бере участь у складанні групової статті в публіцистичному стилі на задану тему, оформленні творчого матеріалу у вигляді учнівського веб-сайту чи газетної сторінки «*Видатні люди нашого краю*»;

– учень оцінює відповідність міркувань, висновків мовленнєвому завданню.

Інструкція

1. Назвіть особливості публіцистичного стилю, вкажіть, чим він відрізняється від художнього.
2. Скажіть, яких письменників рідного краю ви знаєте, що вас найбільше схвилювало в їхніх творах.
3. Організуйте «літературний вернісаж» (робота в групах): підготуйте для групи суперників цікаві запитання (відтворювального, аналітичного характеру) за творчістю письменників-земляків.
4. Розробіть спільний (груповий) проект публіцистичної статті про письменників рідного краю.
5. Оформіть групові статті у вигляді учнівського веб-сайту на комп'ютері чи газетної сторінки «*Видатні люди нашого краю*».

Технологія «*Письменники рідного краю*» спрямована на розвиток зв'язного мовлення учнів і поєднує в собі елементи групового, проектного навчання, роботу з комп'ютером. Такий підхід, без сумніву, передбачає формування читацьких інтересів, внутрішньої потреби до читання книги, уміння чітко і виразно висловлювати думки, уявлення, вимогливо й дбайливо ставитися до слова.

Як бачимо, наведені технології навчання є способом вироблення читацького інтересу в комплексі з окремими мовними і мовленнєвими вміннями та навичками, що передбачає чітко визначену послідовність дій (відповідно до інструкції), орієнтованих на заздалегідь окреслений кінцевий результат. При цьому *педагогічні технології кооперованого, інтегрованого, дослідницького, проектного, комп'ютерного навчання* в рамках внутрішньопроектних (локальних) технологій зазнають методичного переосмислення, інтерпретації відповідно до конкретних цілей.

Підсумовуючи сказане, зазначимо, технологічний підхід (застосування сукупності технологій) може мати широке використання в рамках мовної освіти з метою формування в учнів читацьких інтересів.

Особливості розвитку інтересу до читання на заняттях з мови, роль виразного читання в активізації читацької зацікавленості поки що залишаються перспективними проблемами для подальших методичних досліджень. Водночас реалізація технологічної стратегії розвитку читацьких інтересів учнів у практиці навчання української мови потребує відповідного переосмислення фахової підготовки майбутнього вчителя-

словесника.

Список використаних джерел

1. *Донченко Т. К.* Організація навчальної діяльності учнів на уроках рідної мови. – К.: Фундація ім. О. Ольжича, 1995. – 251с.
2. *Кочерган М. П.* Зіставне мовознавство: методи, принципи, аспекти й рівні дослідження// Мовознавство. – 2006. – № 5. – С. 34-51.
3. *Кучерук О. А.* Перспективні технології навчання в шкільному курсі української мови: Навчальний посібник. – Житомир: ЖДУ ім. І. Франка, 2007. – 182 с.
4. Перспективні педагогічні технології в шкільній освіті: Навчальний посібник/ За заг. ред. С. П. Бондар. – Рівне: Тетіс, 2003. – 200 с.
5. *Сухомлинський В. О.* Вибрані твори в 5 т. – К.: Рад. школа, 1976. – Т. 2. – 670 с.
6. *Сухомлинський В. О.* Вибрані твори в 5 т. – К.: Рад. школа, 1976. – Т. 3. – 670 .

ТЕХНОЛОГИИ ПРИМЕНЕНИЯ МЕТОДОВ В ОБУЧЕНИИ ЯЗЫКА: РАЗВИТИЕ ЧИТАТЕЛЬСКИХ ИНТЕРЕСОВ

Кучерук О. А.

Аннотация

В статье рассматривается проблема выработки читательских интересов учеников в процессе школьного обучения украинского языка. Названы противоречия, которые свидетельствуют об актуальности решения поставленной проблемы. Обоснована важность целостного, двухполушарного подхода к развитию читательских интересов языковой личности, что предусматривает комплексное влияние на взаимосвязанные психические процессы ученика с помощью искусства слова. Определены лингводидактические условия формирования читательских интересов. Раскрыты развивающие возможности технологий применения методов, ориентированных на обогащения читательского опыта учеников в контексте языкового образования.

Ключевые слова: читательский интерес, методы обучения, технологии обучения, языковое образование, языковая личность.

TECHNOLOGIES APPLICATION OF METHODS IN LINGUISTIC STUDIES : READER INTERESTS DEVELOPMENT

Kucheruk O.

Resume

The article is based on the actualization the problem of pupils reader interests development in the process of Ukrainian language studying at school. Contradictions which testify the actuality of decision of the put problem are identified. It is grounded the importance of integral, two-hemispheric approach to reader interests of linguistic personality

development, that foresees a complex influence on the student associate psychical processes by the art of word. The linguistic didactic conditions of reader interests forming are identified. Developing possibilities of technologies of application the methods, oriented to enriching of reader experience of students in the context of linguistic education are exposed.

Keywords: reader interests, methods of studies, didactical technologies, linguistic education, linguistic personality.